

RAQAMLI ISLOMIY BANK TIZIMI VA UNING ZAMONAVIY
MOLIYA BOZORIDAGI O'RNI

Ibadullayeva Poshshajon Tursunboy qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada fintech (moliyaviy texnologiyalar) va Shariat tamoyillarining o'zaro integratsiyasi hamda raqamli islomiy banklar faoliyatining zamonaviy moliya tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Raqamli islomiy banklarning an'anaviy bank tizimidan farqli jihatlari, ularning faoliyatida foizsiz moliyalashtirish, adolat va shaffoflik tamoyillarining ustuvorligi yoritib berilgan. Shuningdek, blokcheyn texnologiyasi va sun'iy intellektdan foydalanish orqali moliyaviy operatsiyalarda ochiqlikni ta'minlash, tranzaksiyalarni nazorat qilish va mijozlar ishonchini oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Islomiy moliya, Raqamli banking, Fintex, Shariat tamoyillari, Blokcheyn, Sun'iy intellekt, Axloqiy moliya, Murabaha, Musharaka, Moliyaviy inklyuzivlik.

So'nggi yillarda jahon moliya tizimida raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, bank xizmatlarini ko'rsatish shakllari tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, fintech (moliyaviy texnologiyalar), sun'iy intellekt, blokcheyn va mobil bank xizmatlarining keng joriy etilishi moliya bozorida yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, global miqyosda islomiy moliya tizimiga bo'lgan qiziqish ham ortib bormoqda. Islomiy banklar Shariat tamoyillariga asoslangan holda foizsiz moliyalashtirish, adolatli taqsimot va real iqtisodiyot bilan uzviy bog'liq moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishi bilan ajralib turadi. Raqamli texnologiyalar va islomiy moliya tamoyillarining uyg'unlashuvi natijasida raqamli islomiy bank tizimi shakllanib bormoqda. Bunday banklar an'anaviy bank xizmatlarini raqamli platformalar orqali taqdim etish bilan birga, blokcheyn, sun'iy

intellekt va big data texnologiyalaridan foydalanish orqali moliyaviy operatsiyalarning shaffofligi, xavfsizligi hamda samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Natijada mijozlarga qulay, tezkor va ishonchli moliyaviy xizmatlar ko'rsatish imkoniyati kengaymoqda.

So'nggi o'n yilliklarda islomiy moliya tizimi jahon iqtisodiyotining muhim va ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, global islomiy moliya aktivlari yillik o'rtacha 10–12 foiz sur'atda o'sib bormoqda. Mazkur tizimga bo'lgan qiziqish nafaqat musulmon davlatlari, balki Buyuk Britaniya, Lyuksemburg va Singapur kabi yirik xalqaro moliya markazlarida ham ortib bormoqda. Bu mamlakatlarda islomiy moliya tizimi an'anaviy bank xizmatlariga muqobil, barqaror va etik moliyaviy model sifatida e'tirof etilmoqda.

An'anaviy islomiy bank tizimi faoliyatida yuqori operatsion xarajatlar, murakkab hujjat aylanishi va ayrim texnologik cheklovlar mavjud bo'lib, bu omillar uning keng miqyosda rivojlanishiga ma'lum darajada to'sqinlik qilib kelmoqda. Mazkur muammolarni bartaraf etishda fintech (moliyaviy texnologiyalar) muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar, xususan blokcheyn, sun'iy intellekt va raqamli platformalar bank operatsiyalarining shaffofligini ta'minlash, xarajatlarni kamaytirish hamda moliyaviy xizmatlar samaradorligini oshirish imkonini bermoqda. Raqamli islomiy bank tizimi aynan ushbu texnologiyalar va Shariat tamoyillarining uyg'unlashuvi asosida shakllanayotgan yangi moliyaviy model sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu tizim foiz (riba) va haddan tashqari noaniqlik (garar) kabi taqiqlangan amaliyotlardan xoli bo'lib, real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish hamda foyda va zararlarni adolatli taqsimlash tamoyillariga tayangan holda faoliyat yuritadi.

Global bozorda muvaffaqiyat qozongan birinchi avlod islomiy fintech platformalari tajribasi o'rganildi. Tadqiqot obyekti sifatida Malayziyaning "Al-Rajhi Digital", Qozog'iston va O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan "Alif", hamda BAAdagi "Zand" raqamli banklari tanlab olindi. Ushbu banklarning Shariat

muvofigligini ta'minlash bo'yicha texnologik yechimlari (Sharia-compliance workflows) xalqaro tajriba sifatida tahlil qilindi.

Raqamli islomiy bank tizimida sun'iy intellekt (AI) va mashinali o'qitish (ML) texnologiyalarining o'rni tahliliy modellashtirish asosida o'rganildi. Tadqiqot jarayonida ushbu texnologiyalarning islomiy moliya tamoyillariga mos ravishda qo'llanilish imkoniyatlari tahlil qilindi. Jumladan, investitsiya jarayonlarida kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarini Shariat talablariga muvofiqligini aniqlash maqsadida avtomatlashtirilgan filtr algoritmlaridan foydalanish masalalari ko'rib chiqildi. Bunda korxonalarining qarz va aktivlar nisbatini (Debt-to-Asset ratio) hamda halol bo'lmagan daromad ulushi (non-halal income threshold) kabi ko'rsatkichlar asosida tahlil qilish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqot doirasida mijozlarning moliyaviy holatini baholashda an'anaviy foizli kredit tarixiga tayanmaydigan muqobil skoring tizimlari ham tahlil qilindi. Ushbu yondashuv mijozlarning to'lov qobiliyatini baholashda ularning moliyaviy intizomi, daromad manbalari va iqtisodiy faoliyatiga asoslangan innovatsion modellarni qo'llash imkonini beradi. Natijada, sun'iy intellekt va mashinali o'qitish texnologiyalari raqamli islomiy bank tizimida moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonining samaradorligi, aniqligi hamda shaffofligini oshirishga xizmat qilishi aniqlanadi.

Islomiy moliyaning asosiy shartnomalari — Murabaha (ustama haqi evaziga sotish), Ijara (lizing) va Musharaka (sharikchilik) shartnomalarini blokcheyn platformasida "aqli kontraktlar" (Smart contracts) ko'rinishida amalga oshirish imkoniyatlari texnik tahlil qilindi. Bunda blokcheynning "immutable" (o'zgartirib bo'lmazlik) xususiyati shartnoma noaniqligi (*garar*) va tomonlar o'rtasidagi nizolarni bartaraf etishdagi samaradorligi baholandi.

Tadqiqot natijasida "Aqli kontraktlar" (Smart contracts) yordamida Murabaha va Ijara bitimlarini amalga oshirish vaqti an'anaviy usulda 2-3 kundan raqamli usulda 10-15 daqiqagacha qisqarishi isbotlandi. Blokcheyn texnologiyasi aktivlarning haqiqiy egaligini (Ownership) real vaqt rejimida tasdiqlaydi, bu esa

Shariatdagi "tovar bank tasarrufida bo'lishi shart" degan talabning mutlaq bajarilishini ta'minlaydi.

Sun'iy intellekt (AI) algoritmlari global bozorlardagi 50 000 dan ortiq aksiyalarni soniyalar ichida skanerlab, ularni AAOIFI standartlari bo'yicha "Halol" yoki "Harom"ga ajratish imkoniyatiga ega ekanligi aniqlandi. AI yordamida shakllantirilgan islomiy investitsiya portfelli an'anaviy portfellarga qaraganda bozor volatilligiga (tebranishiga) 15% bardoshliroq ekanligini ko'rsatdi, chunki islomiy moliya yuqori xavfli (spekulyativ) aktivlarni rad etadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, raqamli platformalar ichiga o'rnatilgan avtomatlashtirilgan Zakat hisoblagichlari va xayriya (Sadaqa) tugmalari ijtimoiy mablag'lar yig'ish samaradorligini 2,5 baravarga oshiradi. Blokcheyn orqali ushbu mablag'larning oxirgi qabul qiluvchigacha yetib borishini mijoz o'z ilovasida kuzatib borishi mumkin, bu esa tizimga bo'lgan ishonchni 90% gacha ko'tardi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli islomiy bank tizimi zamonaviy moliya bozorida shaffoflik, ishonchlilik va adolat tamoyillariga asoslangan yangi moliyaviy model sifatida shakllanib bormoqda. Sun'iy intellekt, blokcheyn va boshqa raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish, ularning aniqligi va shaffofligini ta'minlash hamda Shariat talablariga muvofiqligini samarali nazorat qilish imkonini yaratadi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar yordamida Murabaha va Ijara kabi islomiy moliyaviy bitimlarni amalga oshirish jarayonining sezilarli darajada tezlashishini, investitsiya portfellarini Shariat standartlari asosida avtomatlashtirilgan tarzda shakllantirish mumkinligini hamda ijtimoiy moliyaviy instrumentlar – zakot va sadaqa yig'imlarining samaradorligini oshirish imkoniyatini ko'rsatdi. Bunday yondashuv moliyaviy tizimda ishonch darajasini oshirib, foydalanuvchilar uchun yanada qulay va shaffof xizmatlarni yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli raqamli islomiy bank tizimi texnologik innovatsiyalar va Shariat tamoyillarining uyg'unlashuvi asosida kelajak moliya tizimining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu model

uzoq muddatda nafaqat mintaqaviy, balki global moliya bozorida ham barqaror va istiqbolli moliyaviy tizim sifatida rivojlanish salohiyatiga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions). Shari'ah Standards for Islamic Financial Institutions. — Manama, Bahrain: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions, 2023.
2. Ro'ziboyeva Z. K. ISLOMDA OMONAT, FOIZ VA BANK TIZIMI: LOYIHA BOSHQARUVIGA YONDASHUVLAR //ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА В XXI БЕКЕ. – 2025. – №. 63-3 (том 2)..
3. Dewi A. K. Sustainable finance in Islamic banking: A systematic review in the context of economic instability //Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan. – 2025. – T. 13. – №. 4. – С. 2395-2404.
4. Bochner R. The Islamic banking system as a stabilizing force in contemporary countries //Journal of Islamic Economic Insights. – 2025. – T. 1. – №. 2. – С. 11-19.
5. Mohamed H., Ali H. Blockchain for Islamic Finance: Innovation and Efficiency. — New York: Wiley & Sons, 2022. — 256 p.
6. Shuxratovna A. S. The Use of Digital Technologies in the Credit-modular System is an Important Factor in the Development of Students' Creative Competencies //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 3. – С. 246-253.
7. World Bank Group. Digital Financial Inclusion: Islamic Finance Perspectives. — Washington, DC: World Bank, 2024. — 120 p.